

THEMA 3

Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Brede welvaart & schaarste van de aarde

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat?

Leerdoel: Je legt uit wat schaarste betekent. Je herkent de grenzen van de aarde als een vorm van schaarste. Je beschrijft hoe platforms als Temu en Shein met lage prijzen en slimme app-trucs inspelen op jouw koopgedrag.

Theorie & uitleg

Je scrollt door een app, ziet een trui voor €4,-, gratis verzonden vanuit een fabriek aan de andere kant van de wereld. Een dag later staat er alweer een nieuwe collectie klaar. Platforms als **Temu** en **Shein** voegen dagelijks duizenden nieuwe kledingstukken toe, tegen prijzen die in een gewone winkel onmogelijk lijken. Dit wordt vaak **ultrafast fashion** genoemd: kleding die razendsnel wordt ontworpen, geproduceerd, verkocht én weer weggegooid.

De vraag die in dit thema centraal staat: als iets zó goedkoop is, wie betaalt dan eigenlijk de échte prijs?

Definitie: schaarste

Schaarste betekent dat er niet genoeg middelen zijn om aan alle behoeften van iedereen te voldoen. Behoeften zijn in principe onbegrensd (je kunt altijd nog iets nieuws willen), maar middelen zoals geld, grondstoffen en tijd zijn beperkt. Daarom moeten mensen, bedrijven en landen voortdurend keuzes maken.

Definitie: de grenzen van de aarde

Schaarste geldt niet alleen voor jouw portemonnee. Ook de aarde zelf heeft **grenzen** : er is maar een beperkte hoeveelheid schoon water, vruchtbare grond en grondstoffen, en de atmosfeer kan maar een beperkte hoeveelheid CO2 en vervuiling verwerken voordat het klimaat en ecosystemen beschadigd raken.

Als de wereldwijde productie en consumptie sneller groeien dan de aarde kan bijhouden, overschrijden we die grenzen. Fast fashion is een sector waarbij dit sterk speelt: volgens een veelgeciteerde schatting van de Ellen MacArthur Foundation (2017) wordt er wereldwijd ongeveer elke seconde een vrachtwagenlading textiel verbrand of gestort.

Waarom 'gratis verzending' nooit echt gratis is

Vanuit economisch perspectief bestaat er geen gratis verzending: iemand betaalt altijd. Vaak zit de verzending gewoon verstopt in de prijs of betaalt het platform het uit zijn reclamebudget om klanten te lokken. Een deel van de kosten wordt bovendien **verplaatst** naar mensen die niet meebetalen aan het prijskaartje dat jij ziet: bijvoorbeeld mensen die last hebben van de vervuiling, of toekomstige generaties. In les 3.3 leer je hier het economische begrip voor: externe effecten .

Doordenker: Wat kost een dagje shoppen écht?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Lina (14) heeft zaterdag vrij. Ze kan bij haar bijbaan zoveel uren werken als ze wil, voor €11,- per uur. Ze besluit in plaats daarvan 5 uur met vrienden naar de stad te gaan. Ze geeft €25,- uit aan kleding en €6,- aan de bus.

Economen kijken niet alleen naar wat je uitgeeft, maar ook naar wat je had kunnen doen met je schaarse tijd: de opofferingskosten.

1. Bereken de opofferingskosten van de 5 uur die Lina in de stad doorbrengt.
2. Bereken de totale kosten van het dagje stad voor Lina (uitgaven plus opofferingskosten).
3. Iemand zegt: "Voor een miljonair bestaat schaarste niet." Leg uit waarom dat niet klopt. Gebruik twee vormen van schaarste uit deze les.

Kernbegrippen

Schaarste (herhaling thema 1)

Er zijn niet genoeg middelen om aan alle (onbegrensde) behoeften van iedereen te voldoen, waardoor keuzes gemaakt moeten worden.

Ultrafast fashion

Kleding die razendsnel wordt ontworpen, geproduceerd, verkocht en weer weggegooid, kenmerkend voor platforms als Temu en Shein.

App-trucs (verleidingstechnieken)

Onderdelen van een shopping-app die ervoor zorgen dat je langer kijkt en sneller koopt, zoals aftellende klokjes (tijdsdruk), spelletjes en beloningen (kopen voelt als winnen) en pushmeldingen die je terughalen naar de app.

Algoritme (in een shopping-app) (herhaling thema 1)

Een rekenregel in de app die bijhoudt waar jij naar kijkt en op basis daarvan bepaalt welke producten je te zien krijgt.

De grenzen van de aarde

De beperkte hoeveelheid grondstoffen, schoon water en opnamecapaciteit voor vervuiling die de aarde heeft, voordat klimaat en ecosystemen beschadigd raken.

Verborgen kosten (bij 'gratis verzending')

Kosten die je niet apart op het prijskaartje ziet, maar die wel betaald worden. Bij "gratis verzending" verdwijnen de kosten niet: ze zitten verstopt in de prijs, worden betaald uit het reclamebudget van het platform, of komen (bijvoorbeeld via vervuiling) bij anderen terecht.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat schaarste betekent.

---

2. Wat wordt bedoeld met 'de grenzen van de aarde'?

3. Noem twee kenmerken van ultrafast fashion.

4. Wat betekent het dat behoeften onbegrensd zijn?

5. Noem twee voorbeelden van eindige grondstoffen.

Informatiebron — nieuwsbericht

Voorbeeldbericht: naaisters verdienen een paar cent per trui

Een journalist bezocht een fabriek die kleding maakt voor verschillende internationale fast-fashionmerken. Werknemers vertelden dat ze voor het naaien van een trui omgerekend ongeveer 20 cent per stuk verdienen, terwijl diezelfde trui online voor 4 euro wordt verkocht.

6. Gebruik de bron. Noem twee andere kostenposten (naast het naailoon) die ook nog in de verkoopprijs van 4 euro moeten zitten.

7. Noem twee trucs waarmee een shopping-app je sneller laat kopen. Leg bij één truc uit hoe die werkt.

Zilver: Toepassing & Rekenen

8. Leg uit waarom 'gratis verzending' economisch gezien nooit echt gratis is.

9. Een webshop voegt dagelijks 5.000 nieuwe kledingstukken toe. Wat zegt dit over het tempo van fast fashion, vergeleken met een traditionele kledingwinkel?

10. Waarom kan een land (of de wereld) niet blijvend meer grondstoffen gebruiken dan de aarde kan vernieuwen?

11. Geef een voorbeeld van een keuze die je zelf maakt vanwege schaarste van geld, en een voorbeeld vanwege schaarste van tijd.

12. Leg uit waarom fast fashion-platforms extreem lage prijzen kunnen aanbieden.

13. Waarom is "gratis retourneren" ook niet echt gratis voor de samenleving?

Reactie van een koper

> “Ik koop weleens bij dit soort webshops, maar ik voel me er ook schuldig over als ik lees hoe weinig de naaisters verdienen. Toch is het voor mij vaak de enige optie die ik kan betalen.”
>
> — Klant op sociale media

14. Leg uit waarom deze klant hier een lastige afweging beschrijft, gebruikmakend van het begrip schaarste.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

15. Beoordeel: is de lage prijs van een Temu-trui vooral het gevolg van efficiëntie, of van het niet meerekenen van kosten? Onderbouw je antwoord.

16. Leg uit hoe het begrip schaarste zowel op microniveau (jouw portemonnee) als op wereldniveau (de aarde) van toepassing is.

17. Sommige economen zeggen dat "eindeloze economische groei" op een eindige planeet een probleem is. Andere economen denken dat groei kan samengaan met minder vervuiling ("groene groei"). Leg beide standpunten uit en geef aan welk standpunt jou het meest overtuigt.

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs?

Leerdoel: Je legt het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart. Je past dit verschil toe op de aankoop van kleding.

Theorie & uitleg

Voor €4,- een trui kopen lijkt op het eerste gezicht puur voordelig: je hebt meer geld over voor andere dingen. Maar economen kijken breder dan alleen de prijs op het schermpje.

Definitie: welvaart in enge zin

Welvaart in enge zin gaat over de hoeveelheid goederen en diensten die mensen kunnen kopen met hun geld: hoeveel inkomen heb je, en wat kun je daarmee aanschaffen? Een lage prijs verhoogt de welvaart in enge zin, want je houdt meer geld over.

Voor een heel land wordt welvaart in enge zin vaak gemeten met het **bruto binnenlands product (bbp)** : de totale geldwaarde van alles wat een land in een jaar produceert. Het **bbp per hoofd** deelt dat bedrag door het aantal inwoners, en laat zien hoe rijk een land gemiddeld is — maar zegt niets over gezondheid, milieu of een eerlijke verdeling.

Definitie: brede welvaart

In thema 1 leerde je al het begrip welvaart in ruime zin : naast geld tellen ook niet-materiële zaken mee, zoals gezondheid, vrije tijd en rust. **Brede welvaart** gaat nog een stap verder. Het kijkt niet alleen naar hoe het met jou gaat, maar ook naar het milieu, naar de toekomst en naar mensen in andere landen. Het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) publiceert hierover jaarlijks de "Monitor Brede Welvaart", en gebruikt daarbij drie invalshoeken:

- **Hier en nu:** hoe gaat het op dit moment met mensen in Nederland?
- **Later:** gaat welvaart nu ten koste van welvaart in de toekomst?
- **Elders:** gaat onze welvaart ten koste van mensen in andere landen?

Let op het verschil: in veel boeken worden welvaart in ruime zin en brede welvaart bijna als hetzelfde gebruikt, en je komt beide termen later nog vaak tegen. Het verschil zit vooral in **later** en **elders** : welvaart in ruime zin kijkt naar hoe het nu met mensen hier gaat (ook met gezondheid en vrije tijd), brede welvaart kijkt daarnaast naar toekomstige generaties en naar mensen in andere landen.

Toegepast op een trui van €4,-

Welvaart in enge zin: jij houdt geld over, dus dit stijgt.

Brede welvaart – hier en nu: koop je de trui omdat je hem echt nodig hebt, of speelt de app in op een kort gevoel van koopplezier dat snel weer wegzakt?

Brede welvaart – later: de grondstoffen en vervuiling die nodig waren om de trui te maken, blijven bestaan nadat jij hem allang niet meer draagt.

Brede welvaart – elders: hoeveel loon en welke arbeidsomstandigheden had de fabrieksarbeider die

de trui maakte?

Burgerschap — Je mag jezelf zijn

Koop je die trui omdat je hem echt nodig hebt, of vooral om het korte kick-gevoel van de app? Allebei mag, zolang jij zelf bewust die keuze maakt, en niet de app voor jou kiest.

Waarom brede welvaart moeilijk te meten is

Geld is makkelijk te meten: je kunt euro's optellen. Gezondheid, geluk of een schoon milieu zijn veel lastiger in een getal te vangen, en verschillende mensen kunnen het oneens zijn over hoe zwaar elk onderdeel moet meewegen. Daardoor kan brede welvaart best stijgen op het ene onderdeel (bijvoorbeeld inkomen), terwijl het tegelijk daalt op een ander onderdeel (bijvoorbeeld milieu) — en is er geen simpel totaalcijfer dat alles samenvat.

Wat telt mee? Welvaart in enge zin, in ruime zin en brede welvaart

	Enge zin	Ruime zin	Brede welvaart
Inkomen en wat je kunt kopen	ja	ja	ja
Gezondheid, vrije tijd, rust	nee	ja	ja
Milieu en toekomstige generaties (later)	nee	nee	ja
Mensen in andere landen (elders)	nee	nee	ja

Doordenker: Eén getal voor brede welvaart?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Hieronder staan twee verzonnen landen. Het CBS meet brede welvaart met een "dashboard" van veel indicatoren, en niet met één totaalcijfer. In deze opdracht ontdek je waarom.

Indicator	Land A	Land B
Bbp per hoofd (per jaar)	€52.000,-	€41.000,-
Levensverwachting	79 jaar	83 jaar
CO2-uitstoot per inwoner (per jaar)	14 ton	6 ton
Gemiddelde werkweek	44 uur	36 uur

Verzonnen landen en getallen, alleen voor deze opdracht.

1. Welk land heeft de hoogste welvaart in enge zin? Leg uit met een gegeven uit de tabel.
2. Geef per indicator 1 punt aan het land dat daarop het beste scoort. Welk land wint als alle indicatoren even zwaar tellen?
3. Bedenk een andere weging (bijvoorbeeld: één indicator telt dubbel of vaker) waardoor het andere land wint. Leg uit wat dit zegt over het maken van één totaalcijfer voor brede welvaart.
4. Bij welke invalshoek van brede welvaart (hier en nu, later, elders) hoort de CO2-uitstoot vooral? Leg uit.

Kernbegrippen

Welvaart in enge zin (herhaling thema 1)

De hoeveelheid goederen en diensten die mensen kunnen kopen met hun geld.

Bbp (bruto binnenlands product) per hoofd

De totale geldwaarde van alles wat een land in een jaar produceert, gedeeld door het aantal inwoners. Meet welvaart in enge zin op landniveau.

Brede welvaart

Welvaart waarbij naast geld en bezit ook zaken als gezondheid, milieu, veiligheid, vrije tijd en welzijn meetellen, en waarbij je ook kijkt naar later (toekomstige generaties) en elders (andere landen). Gaat verder dan welvaart in ruime zin uit thema 1.

Hier en nu / later / elders

De drie invalshoeken die het CBS gebruikt om brede welvaart te meten: hoe het nu gaat, of dit ten koste gaat van de toekomst, en of het ten koste gaat van mensen elders.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart.

2. Noem de drie invalshoeken die het CBS gebruikt om brede welvaart te meten.

3. Geef een voorbeeld van iets dat bij brede welvaart hoort, maar niet in geld is uit te drukken.

4. Wat zijn de drie invalshoeken "hier, later, elders" bedoeld te laten zien?

5. Noem een voorbeeld van brede welvaart die met de invalshoek "later" te maken heeft.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Een trui van €4,- verhoogt jouw welvaart in enge zin. Leg uit hoe dit tegelijk ten koste kan gaan van brede welvaart 'elders'.

7. Leg uit hoe overmatig kopen ten koste kan gaan van brede welvaart 'later'.

8. Waarom is het lastig om brede welvaart in één getal samen te vatten?

9. Bedenk zelf een voorbeeld waarbij welvaart in enge zin stijgt, maar brede welvaart daalt.

10. Leg uit waarom een land met een hoog bbp per hoofd toch een lage brede welvaart kan hebben.

11. Waarom kan het kopen van een goedkoop product de brede welvaart "elders" negatief beïnvloeden, ook al voelt de koper daar niets van?

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: kan een land een hoge welvaart in enge zin hebben, maar een lage brede welvaart? Onderbouw met een voorbeeld.

13. Leg uit waarom verschillende mensen het oneens kunnen zijn over hoe zwaar 'elders' moet meewegen in brede welvaart.

14. Verklaar hoe de dalende prijs van kleding de afgelopen decennia zowel welvaart in enge zin kan hebben verhoogd, als brede welvaart kan hebben verlaagd.

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan

Leerdoel: Je legt uit wat een negatief extern effect is. Je herkent voorbeelden van een negatief extern effect bij fast fashion. Je berekent de maatschappelijke kosten: productiekosten plus externe kosten. Je legt uit waarom er door negatieve externe effecten te veel van een product wordt gemaakt en gekocht.

Theorie & uitleg

Waarom kan een trui €4,- kosten, terwijl het verven van de stof water vervuilt, het maken CO2 uitstoot en het vervoer een vliegtuig vult? Het antwoord: een deel van die kosten wordt wel gemaakt, maar staat niet op het prijskaartje. Iemand anders draagt ze.

Definitie: extern effect (externaliteit)

Een **extern effect** is een gevolg van productie of consumptie voor mensen die niet zelf bij de koop betrokken zijn (koper en verkoper), en dat niet in de prijs verrekend is. Een **negatief** extern effect brengt schade toe (bijvoorbeeld vervuiling), een **positief** extern effect levert juist voordeel op voor anderen (bijvoorbeeld een vaccinatie, die ook de mensen om jou heen beschermt).

Voorbeelden van negatieve externe effecten bij fast fashion

- Watervervuiling door verfstoffen die in rivieren terechtkomen, waar omwonenden last van hebben.
- CO2-uitstoot door productie en (lucht)transport, die bijdraagt aan klimaatverandering.
- Textielafval dat na kort gebruik wordt gestort of verbrand, vaak in andere landen.

En de lage lonen dan? Die zijn wel een groot probleem, maar economen noemen dat meestal geen extern effect: de naaister is zelf partij bij de afspraak (zij werkt, de fabriek betaalt). Het gaat bij lage lonen vooral om de **verdeling** van wat er verdiend wordt en om de (on)gelijke macht tussen werknemer en fabriek. Je zag dit in les 3.2 al terug bij brede welvaart elders .

Productiekosten, externe kosten en maatschappelijke kosten

De **productiekosten** zijn de kosten die het bedrijf zelf betaalt om iets te maken en te verkopen: stof, loon, fabriek, transport. De **externe kosten** zijn de kosten die bij anderen terechtkomen, zoals vervuiling. Samen vormen ze de **maatschappelijke kosten** :

maatschappelijke kosten = productiekosten + externe kosten

Let op: de winkelprijs is niet hetzelfde als de productiekosten. In de winkelprijs zitten ook de winst van het bedrijf en de btw.

Marktfalen: waarom de markt dit niet vanzelf oplost

Een bedrijf houdt bij het bepalen van zijn prijs alleen rekening met zijn eigen kosten. Bij negatieve externe effecten zijn de **maatschappelijke kosten** daardoor hoger dan de kosten waarmee de markt rekent. Omdat kopers de echte kosten niet in de prijs terugzien, wordt er meer geproduceerd en gekocht dan wenselijk zou zijn als alle kosten wél in de prijs zaten. Economen noemen dit **marktfalen** : de markt leidt niet vanzelf tot de beste uitkomst voor de samenleving als geheel.

Let op: marktfalen gaat over verspilling (er wordt te veel of te weinig gemaakt en gekocht), niet over de vraag of iets eerlijk is. Lage lonen zijn daarom geen voorbeeld van marktfalen, maar een vraag over eerlijke verdeling (brede welvaart elders , les 3.2).

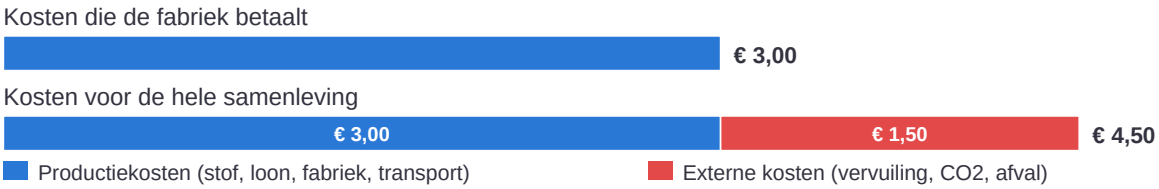
Het principe 'de vervuiler betaalt'

Eén manier om marktfalen te corrigeren is het principe de vervuiler betaalt : de overheid rekent de externe kosten alsnog toe aan de producent of consument, bijvoorbeeld via een milieuheffing op vervuilende productie. Zo'n heffing verhoogt de prijs, waardoor die dichter bij de maatschappelijke kosten komt te liggen. In thema 4 zie je hoe de overheid dit doet met belastingen op bijvoorbeeld tabak en frisdrank.

Een negatief extern effect bij een goedkoop shirt

1. Fabriek verft en naait: het shirt wordt gemaakt ->
2. Jij koopt het shirt: je betaalt alleen de prijs ->
3. Anderen dragen de schade: vervuilde rivier, CO2, afvalberg

Maatschappelijke kosten van een shirt = productiekosten + externe kosten (voorbeeld)

De externe kosten staan niet op het prijskaartje: anderen dragen ze. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Doordenker: Wat gebeurt er als de externe kosten in de prijs komen?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

In een stad kost een T-shirt €4,- (btw laten we buiten beschouwing). Stel dat die €4,- precies de kosten van het bedrijf dekt. De externe kosten (vervuiling, CO2) worden geschat op €2,- per shirt. De overheid voert een milieuheffing van €2,- per shirt in, en de winkels berekenen die volledig door in de prijs.

De tabel laat zien hoeveel shirts er per week worden gekocht bij verschillende prijzen.

Prijs per shirt	Gekochte shirts per week
€4,-	100.000
€5,-	90.000
€6,-	80.000
€7,-	70.000
€8,-	60.000

Verzonnen oefengetallen.

1. Wat wordt de nieuwe prijs, en hoeveel shirts worden er dan per week gekocht? Met hoeveel procent daalt het aantal?
2. Hoeveel levert de heffing de overheid per week op?

3. Leg uit waarom het voor de samenleving als geheel gunstig kan zijn dat er nu minder shirts worden gekocht. Gebruik het begrip maatschappelijke kosten.

Kernbegrippen

Extern effect (externaliteit)

Een gevolg van productie of consumptie dat invloed heeft op mensen die niet zelf bij de aankoop betrokken zijn, en dat niet in de prijs verrekend is.

Negatief extern effect

Een extern effect dat schade toebrengt aan anderen dan de koper en verkoper, zoals watervervuiling of CO2-uitstoot.

Positief extern effect

Een extern effect dat voordeel oplevert voor anderen dan de koper en verkoper, zonder dat zij daarvoor betalen, zoals een vaccinatie die ook de mensen om je heen beschermt.

Productiekosten

De kosten die een bedrijf zelf betaalt om een product te maken en te verkopen, zoals grondstoffen, loon, fabriek en transport. Let op: de winkelprijs is hoger, want daar zitten ook winst en btw in.

Maatschappelijke kosten

Alle kosten van een product voor de hele samenleving: productiekosten + externe kosten.

Marktfalen

De situatie waarin de vrije markt niet vanzelf tot de beste uitkomst voor de samenleving als geheel leidt, bijvoorbeeld doordat externe kosten of baten niet in de prijs zitten. Daardoor wordt er te veel (of te weinig) van een product gemaakt en gekocht. Let op: marktfalen gaat over verspilling, niet over de vraag of een uitkomst eerlijk is.

'De vervuiler betaalt'-principe

Het idee dat externe kosten alsnog aan de producent of consument worden toegerekend, bijvoorbeeld via een heffing.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat een extern effect is.

---

2. Noem twee voorbeelden van negatieve externe effecten bij fast fashion.

---

3. Wat is het verschil tussen productiekosten en maatschappelijke kosten?

4. Wat is het "de vervuiler betaalt"-principe in één zin?

5. Noem een voorbeeld van een positief extern effect.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Een T-shirt heeft €5,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €7,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

7. Leg uit waarom marktfalen ontstaat bij negatieve externe effecten.

8. Leg uit wat het 'de vervuiler betaalt'-principe inhoudt.

9. Waarom zou een fabriek zelf geen reden hebben om vrijwillig minder te vervuilen, als de kosten daarvan bij de omgeving liggen?

10. Een spijkerbroek heeft €15,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €10,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

11. Leg uit waarom consumenten vaak niet doorhebben dat ze eigenlijk niet de volledige prijs van een product betalen.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: is een heffing de beste manier om externe effecten te corrigeren, of zijn er betere manieren? Onderbouw met minstens één argument voor en één tegen.

13. Leg uit waarom het lastig is om de exacte hoogte van externe kosten te bepalen.

14. Een klasgenoot zegt: "Lage lonen in kledingfabrieken zijn een negatief extern effect." Beoordeel deze uitspraak.

Rekenopdrachten

1. Het maken en verkopen van een T-shirt kost het bedrijf €6,- (productiekosten). De externe kosten (vervuiling en uitstoot) worden geschat op €9,-. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

2. De maatschappelijke kosten van een broek zijn in totaal €18,-. De productiekosten zijn €6,-. Hoeveel euro aan externe kosten zit hierin?

Antwoord (€): _____

3. Een jurk heeft productiekosten van €8,-. De externe kosten worden geschat op 50% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

4. Een jas heeft productiekosten van €10,-, maar de maatschappelijke kosten worden geschat op €25,-. Hoeveel procent hoger zijn de maatschappelijke kosten dan de productiekosten?

Antwoord (%): _____

5. Een broek heeft productiekosten van €12,-. Onderzoekers schatten de externe kosten op 75% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

6. Kledingstuk A heeft €4,- productiekosten en €6,- externe kosten. Kledingstuk B heeft €10,- productiekosten en €3,- externe kosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten van het kledingstuk met de hoogste maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

7. Een trui heeft productiekosten van €3,-. De externe kosten worden geschat op 200% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

8. De maatschappelijke kosten van een kledingstuk bestaan uit €5,- productiekosten en €15,- externe kosten. Hoeveel procent van de maatschappelijke kosten bestaat uit externe kosten?

Antwoord (%): _____

31. De maatschappelijke kosten van een jas zijn €36,-. De externe kosten zijn 20% van de productiekosten. Hoeveel euro zijn de productiekosten?

Antwoord (€): _____

32. Een T-shirt kost in de winkel €12,10 inclusief 21% btw. Daarin zit €2,- winst voor het bedrijf. De externe kosten zijn €4,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

Antwoord (€): _____

33. Bij de vorige opgave voert de overheid een heffing in van €4,- (gelijk aan de externe kosten). De heffing komt bovenop de prijs zonder btw (€10,-) en wordt volledig doorberekend; daarna komt er 21% btw bij. Met hoeveel procent stijgt de winkelprijs inclusief btw?

Antwoord (%): _____

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond?

Leerdoel: Je beschrijft hoe globalisering en wereldwijde handelsstromen ervoor zorgen dat kleding goedkoop bij jou terechtkomt. Je legt uit waarom landen zich specialiseren in verschillende stappen van de productie.

Theorie & uitleg

Eén kledingstuk kan, voordat het bij jou aankomt, al door drie of vier landen zijn gereisd. Dat is geen toeval: het is het resultaat van **globalisering** en wereldwijde arbeidsdeling.

> **Definitie: globalisering**
>
> **Globalisering** is het proces waarbij landen, bedrijven en mensen wereldwijd steeds nauwer met elkaar verbonden raken, onder andere door handel, transport en technologie. Grondstoffen, productiestappen en verkoop vinden daardoor steeds vaker in verschillende landen plaats, in plaats van allemaal in één land.

> **Definitie: specialisatie en arbeidsdeling**
>
> Landen en bedrijven **specialiseren** zich vaak in het onderdeel van de productie waar zij relatief goed of goedkoop in zijn: het ene land heeft bijvoorbeeld lage loonkosten en veel arbeidskrachten (geschikt voor naaiwerk), een ander land heeft grote fabrieken en technologie voor het weven van stof. Door deze **arbeidsdeling** kan een product uiteindelijk goedkoper gemaakt worden dan wanneer één land alles zelf zou doen.

De reis van een kledingstuk (voorbeeldroute)

1. Katoenveld — bv. India of de VS

De grondstof (katoen) wordt geteeld en geoogst.

2. Spinnerij & weverij — bv. Bangladesh of Vietnam

Katoen wordt gesponnen tot garen en geweven tot stof.

3. Kledingfabriek — bv. China of Bangladesh

De stof wordt geknipt en genaaid tot een kledingstuk.

4. Distributiecentrum — bv. China

Kledingstukken worden gesorteerd, verpakt en klaargemaakt voor verzending.

5. Vervoer — via lucht- of zeevracht

Het pakketje reist duizenden kilometers naar de klant.

6. Jouw brievenbus — Nederland

Het kledingstuk komt aan, vaak binnen een paar dagen.

Let op: dit is een voorbeeld van een traditionele kledingketen. Bij Shein en Temu zit een groot deel van

de keten juist in één land: veel kleding wordt in kleine fabrieken in China gemaakt en daarna als los pakketje per vliegtuig direct naar de klant gestuurd, zonder winkel ertussen.

Definitie: de vier sectoren van de economie

Economen delen alle productie in een land op in vier **sectoren** . De reis van een kledingstuk laat ze bijna allemaal zien:

- **Primaire sector** : het winnen van grondstoffen uit de natuur (landbouw, visserij, mijnbouw). Voorbeeld: het katoenveld (stap 1).
- **Secundaire sector** : het verwerken van grondstoffen tot producten (industrie, ook de bouw). Voorbeeld: spinnerij, weverij en kledingfabriek (stap 2 en 3).
- **Tertiaire sector** : commerciële dienstverlening, waarvoor de klant betaalt (handel, transport, banken, webshops). Voorbeeld: distributiecentrum, vervoer en verkoop (stap 4 en 5).
- **Quartaire sector** : niet-commerciële dienstverlening, die vooral met belasting- en premiegeld wordt betaald (onderwijs, zorg, politie, overheid). Voorbeeld: de douane die pakketjes uit het buitenland controleert.

Een rijk land als Nederland heeft een grote dienstensector (tertiair en quartair): daar werken verreweg de meeste mensen. Veel primaire en secundaire stappen van onze kleding vinden juist in andere landen plaats. Ook dat is wereldwijde arbeidsdeling.

Voor- en nadelen van globalisering

Voordelen: lagere prijzen voor consumenten, meer keuze uit producten van over de hele wereld, en banen en inkomen in producerende landen. In Bangladesh bijvoorbeeld is de kledingindustrie de belangrijkste exportsector en werken er miljoenen mensen, vooral vrouwen.

Nadelen: afhankelijkheid van andere landen, verlies van banen in landen waar productie wegtrekt, extra transportvervuiling, en minder controle op arbeidsomstandigheden en veiligheid ver van huis.

Daarom is "gewoon niet meer kopen" niet altijd de oplossing: als niemand meer koopt, verliezen ook de naaisters hun werk. Veel organisaties pleiten daarom voor betere lonen en veiligere fabrieken in plaats van een boycott.

Burgerschap — Je mag meedoen

Achter elk kledingstuk zitten mensen in meerdere landen die samen dat ene product mogelijk maken. Wereldwijde handel verbindt jou met mensen die je nooit zult ontmoeten, en dat maakt hun werk en welzijn ook een beetje jouw zaak.

Comparatief voordeel

Economen verklaren specialisatie tussen landen vaak met comparatief voordeel : een land specialiseert zich niet per se in wat het allerbeste kan, maar in wat het relatief het goedkoopst kan, vergeleken met andere producten die het ook zou kunnen maken. Door wereldwijd te specialiseren en vervolgens te ruilen (handel te drijven), kan de totale productie wereldwijd hoger uitvallen dan wanneer elk land alles zelf zou proberen te maken.

Reken het zelf na met dit vereenvoudigde voorbeeld. Twee landen kunnen allebei twee dingen maken:

Uren werk nodig voor:	1 T-shirt	1 meter stof
Land A	2 uur	1 uur
Land B	4 uur	4 uur

Land A is voor beide producten sneller (het heeft een absoluut voordeel bij allebei). Toch loont specialisatie: in de tijd dat Land A 1 T-shirt maakt (2 uur), had het 2 meter stof kunnen maken. Dat zijn de opofferingskosten van een T-shirt. Land B maakt in de tijd van 1 T-shirt (4 uur) maar 1 meter stof. Land B geeft dus relatief minder stof op om een T-shirt te maken: Land B heeft het **comparatieve voordeel** bij T-shirts, en Land A bij stof. Specialiseren beide landen zo en ruilen ze vervolgens, dan komt er wereldwijd meer van allebei beschikbaar dan wanneer elk land alles zelf zou blijven maken.

Doordenker: Reken zelf met comparatief voordeel

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Twee landen, C en D, kunnen allebei jassen en schoenen maken. De tabel laat zien hoeveel uur werk er nodig is voor één stuk.

Uren werk nodig voor:	1 jas	1 paar schoenen
Land C	6 uur	3 uur
Land D	10 uur	4 uur

Vereenvoudigd, verzonnen voorbeeld.

1. Welk land heeft bij beide producten een absoluut voordeel? Leg uit.
2. Bereken voor beide landen de opofferingskosten van 1 jas (in paren schoenen). Welk land heeft het comparatieve voordeel bij jassen, en welk land bij schoenen?
3. Land C gaat jassen maken en land D schoenen. Ze ruilen. Geef een ruilverhouding (aantal paren schoenen voor 1 jas) waarbij beide landen erop vooruitgaan, en leg uit waarom.

Kernbegrippen

Globalisering
Het proces waarbij landen, bedrijven en mensen wereldwijd steeds nauwer met elkaar verbonden raken door handel, transport en technologie.

Specialisatie
Het proces waarbij landen of bedrijven zich richten op het onderdeel van de productie waar zij relatief goed of goedkoop in zijn.

Arbeidsdeling
Het verdelen van productiestappen over verschillende landen of bedrijven, zodat elk onderdeel efficiënter gemaakt kan worden.

Comparatief voordeel (Doordenker)
Een land specialiseert zich in wat het relatief het goedkoopst kan maken, vergeleken met andere producten die het ook zou kunnen maken.

Primaire sector

Bedrijven die grondstoffen uit de natuur halen, zoals landbouw, visserij en mijnbouw.

Secundaire sector

Bedrijven die grondstoffen verwerken tot producten (industrie, ook de bouw).

Tertiaire sector

Commerciële dienstverlening: diensten waarvoor de klant betaalt, zoals handel, transport en banken.

Quartaire sector

Niet-commerciële dienstverlening die vooral met belasting- en premiegeld wordt betaald, zoals onderwijs, zorg en de overheid.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat globalisering betekent.

2. Wat is specialisatie?

3. Noem twee voordelen en twee nadelen van globalisering.

4. Wat is een voorbeeld van globalisering in het dagelijks leven?

5. Waarom specialiseren landen zich in bepaalde productiestappen?

6. In welke sector werkt een katoenboer, en in welke sector werkt iemand in een kledingfabriek?

7. Wat is het verschil tussen de tertiaire en de quartaire sector? Geef van allebei een voorbeeld.

Zilver: Toepassing & Rekenen

8. Leg uit waarom een kledingstuk vaak door meerdere landen reist voordat het bij jou aankomt.

9. Waarom kan het voor een bedrijf goedkoper zijn om in meerdere landen te laten produceren, in plaats van alles in één land?

10. Wat is arbeidsdeling, en hoe hangt dit samen met specialisatie?

11. Geef een voorbeeld van een nadeel van globalisering voor werknemers in Nederland.

12. Leg uit hoe specialisatie de totale wereldwijde productie kan verhogen.

13. Wat is een risico van te sterke afhankelijkheid van één ander land voor een cruciaal onderdeel?

14. In Nederland werken de meeste mensen in de dienstensector, terwijl de katoen en de fabrieken van onze kleding vaak in andere landen zitten. Leg uit hoe dat met wereldwijde arbeidsdeling te maken heeft.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

15. Beoordeel: is globalisering vooral gunstig voor consumenten, of vooral voor bedrijven? Onderbouw je standpunt.

16. Leg het begrip comparatief voordeel uit met een zelfbedacht voorbeeld.

17. Verklaar waarom afhankelijkheid van andere landen zowel een voordeel als een risico kan zijn.

Les 3.5 — Wie bepaalt de regels? De EU en de WTO

Leerdoel: Je legt uit waarom de EU importheffingen instelt op goedkope pakketjes van buiten de EU. Je beschrijft de rol van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) bij wereldwijde handelsafspraken. Je legt het verschil uit tussen vrijhandel en protectionisme.

Theorie & uitleg

de Europese Unie

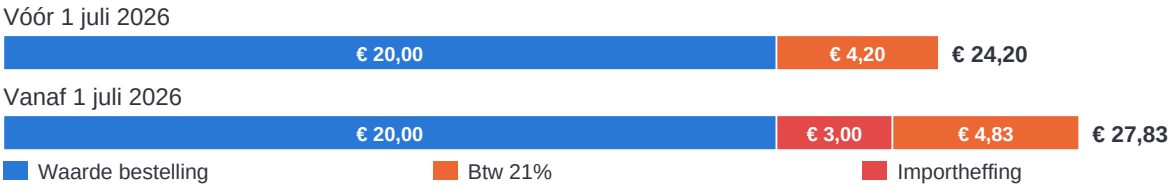
Binnen de **Europese Unie (EU)** geldt een **interne markt** : tussen de 27 lidstaten mogen goederen vrij en zonder invoerrechten heen en weer reizen. Aan de **buitengrens** van de EU ligt dat anders: daar gelden gezamenlijke douaneregels voor producten die van buiten de EU binnenkomen.

> **Wet & regelgeving: de nieuwe importheffing (sinds 1 juli 2026)**
>
> Tot voor kort waren pakketjes met een waarde onder de €150,- volledig vrijgesteld van invoerrechten, ook al moest er al wel btw over betaald worden. Van deze vrijstelling maakten vooral Chinese platforms als Temu, Shein en AliExpress massaal gebruik: alleen al in 2024 kwamen er wereldwijd miljarden van dit soort kleine pakketjes de EU binnen, waarvan het overgrote deel uit China.
>
> Sinds **1 juli 2026** geldt een tijdelijke, vaste invoerheffing van **€3,- per productcategorie** in een zending van buiten de EU, bovenop de btw. Een bestelling met twee identieke T-shirts telt als één categorie (dus €3,- heffing); een bestelling met een T-shirt én een paar oordopjes telt als twee categorieën (dus €6,-). Deze regeling geldt tot 1 juli 2028, waarna de gewone EU-invoerrechten per productsoort gaan gelden.
>
> **Waarom deze maatregel?** Europese winkels moeten aan strenge veiligheids- en belastingregels voldoen; platforms van buiten de EU konden dat vaak omzeilen. Daarnaast kon de douane het enorme aantal kleine pakketjes niet meer goed controleren op veiligheid en fraude.

Terugkoppeling: is dit een 'de vervuiler betaalt'-maatregel?

Niet echt. In les 3.3 leerde je dat een overheid externe kosten (zoals vervuiling) in de prijs kan stoppen met een heffing. Deze importheffing is daar niet voor bedoeld: hij is even hoog voor een vervuilend als voor een schoon product. Het is een **invoerrecht** dat vooral twee doelen heeft: **eerlijkere concurrentie** met Europese winkels (die wél invoerrechten over hun partijen betalen) en **minder pakketjes** , zodat de douane beter kan controleren. Wel kan de heffing als bijeffect de verkoop van wegwerpkleding iets afremmen, en daarmee ook de vervuiling.

Bestelling van € 20 van buiten de EU: vóór en ná de heffing van € 3

Eerst de heffing bij de waarde optellen, dan 21% btw over dat totaal: (20 + 3) × 1,21 = € 27,83.

de Wereldhandelsorganisatie (WTO)

De EU is niet de enige speler. Wereldwijd bestaan er afspraken tussen bijna alle landen ter wereld over hoe zij handel met elkaar drijven. Deze afspraken worden bewaakt door de **Wereldhandelsorganisatie** , beter bekend als de **WTO** .

Definitie: de WTO

De **WTO (World Trade Organization)** is een internationale organisatie met 166 leden, die als doel heeft wereldwijde handel eerlijker en voorspelbaarder te maken. De WTO stelt gezamenlijke regels op voor onder andere invoerrechten, en biedt een plek waar landen handelsconflicten met elkaar kunnen oplossen zonder meteen tot een "handelsoorlog" (over en weer steeds hogere heffingen) over te gaan.

De WTO staat wel onder druk. De "hoogste rechter" van de WTO (de beroepsinstantie) kan sinds eind 2019 geen uitspraken meer doen, omdat de Verenigde Staten de benoeming van nieuwe rechters blokkeren. En in 2025 voerden de VS hoge importheffingen in op producten uit veel landen, waarop andere landen weer reageerden. Of de WTO-regels nog genoeg bescherming bieden, is dus een actuele vraag.

EU versus WTO: wat is het verschil?

De **EU** is een samenwerkingsverband van 27 Europese landen met een eigen interne markt en een gezamenlijke buitengrens. De **WTO** is wereldwijd en veel groter: het regelt afspraken tússen landen (of handelsblokken zoals de EU) onderling, over de hele wereld. De EU moet zich, net als andere landen, aan de afspraken van de WTO houden wanneer zij regels zoals de nieuwe importheffing instelt.

Definitie: vrijhandel en protectionisme

Landen bewegen voortdurend tussen twee uitersten: **vrijhandel** (zo min mogelijk beperkingen op internationale handel, wat vaak zorgt voor lagere prijzen en meer keuze) en **protectionisme** (het beschermen van de eigen markt met heffingen of regels, wat de eigen industrie kan beschermen maar producten duurder kan maken). De importheffing op pakketjes zit hier tussenin: geen volledig verbod, maar wel een drempel die eerlijkere concurrentie moet afdwingen.

Doordenker: Een vast bedrag of een percentage?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

De EU koos voor een vaste heffing van €3,- per productcategorie in een pakketje, en niet voor een percentage van de waarde. Dat heeft grote gevolgen voor wie er het meest door wordt geraakt. (Btw laten we in deze opdracht buiten beschouwing.)

1. Hoeveel procent van de waarde is de heffing bij een pakketje met één T-shirt van €5,-? En bij een pakketje met één jas van €100,-?
2. Iemand bestelt 10 identieke T-shirts van €5,- in één pakketje (één productcategorie). Hoeveel heffing betaalt hij per T-shirt, en hoeveel procent is dat?
3. Leg met je antwoorden op a en b uit hoe platforms en kopers kunnen reageren op deze heffing. Geef twee voorbeelden.

4. Past een vaste heffing bij de doelen van de EU (eerlijkere concurrentie en minder kleine pakketjes)? Geef een argument vóór en een nadeel.

Kernbegrippen

Interne markt (EU)

Het gebied binnen de EU waarbinnen goederen vrij en zonder invoerrechten tussen lidstaten mogen reizen.

Importheffing (invoerrecht)

Een bedrag dat betaald moet worden over goederen die een handelsgebied (zoals de EU) binnenkomen van buiten dat gebied.

De-minimisdrempel

De waardegrens waaronder pakketjes eerder volledig vrijgesteld waren van invoerrechten; voor de EU lag deze op €150,-.

WTO (Wereldhandelsorganisatie)

Een internationale organisatie met 166 leden die wereldwijde afspraken over handel en invoerrechten bewaakt en handelsconflicten helpt oplossen.

Vrijhandel

Internationale handel met zo min mogelijk beperkingen, zoals importheffingen.

Protectionisme

Het beschermen van de eigen markt met heffingen of regels, om de eigen industrie te beschermen tegen buitenlandse concurrentie.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat verandert er sinds 1 juli 2026 voor pakketjes van buiten de EU onder €150,-?

2. Wat doet de WTO?

3. Wat is het verschil tussen vrijhandel en protectionisme?

4. Hoeveel bedraagt de vaste invoerheffing per productcategorie sinds 1 juli 2026?

5. Hoeveel leden telt de WTO ongeveer?

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom de EU deze importheffing heeft ingevoerd.

7. Een bestelling heeft 2 productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

8. Leg uit hoe de nieuwe importheffing een voorbeeld is van het corrigeren van oneerlijke concurrentie.

9. Waarom moet de EU zich bij het instellen van importheffingen houden aan WTO-afspraken?

10. Een bestelling heeft 4 productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

11. Leg uit waarom de douane moeite had om de oude vrijstelling voor kleine pakketjes goed te controleren.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: is de nieuwe importheffing vooral bedoeld om de overheid inkomsten te geven, of om oneerlijke concurrentie tegen te gaan? Onderbouw je antwoord.

13. Leg uit wat het risico is als landen zonder gezamenlijke afspraken (zoals bij de WTO) elkaar met steeds hogere heffingen beconcurreren.

14. Een klasgenoot zegt: "De importheffing van €3,- is een milieuheffing volgens het principe de vervuiler betaalt." Beoordeel deze uitspraak met wat je in les 3.3 en 3.5 hebt geleerd.

Rekenopdrachten

1. Een bestelling bevat 3 verschillende productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

Antwoord (€): _____

2. Een bestelling van €10,- (1 productcategorie) wordt afgerekend volgens de regels vanaf 1 juli 2026. Bereken de totale prijs, inclusief heffing en 21% btw over (bedrag + heffing).

Antwoord (€): _____

3. Een bestelling van €20,- heeft 2 productcategorieën. Bereken de btw die je betaalt (21% over bedrag + heffing).

Antwoord (€): _____

4. Een bestelling van €9,- (1 productcategorie) kostte vóór 1 juli 2026 in totaal €10,89 (alleen btw, geen heffing). Bereken met hoeveel procent de totaalprijs stijgt door de nieuwe regels (afgerond op 1 decimaal).

Antwoord (%): _____

5. Bereken hoeveel euro een bestelling van €50,- (1 productcategorie) duurder wordt door de nieuwe regels, vergeleken met de oude situatie (alleen btw, geen heffing).

Antwoord (€): _____

6. Een bestelling van €30,- heeft 3 verschillende productcategorieën. Bereken de totale prijs die je moet betalen, inclusief heffing en btw.

Antwoord (€): _____

31. Je betaalt voor een pakketje met 2 productcategorieën in totaal €31,46, inclusief importheffing en 21% btw over (bedrag + heffing). Wat was de waarde van de bestelling zelf (zonder heffing en btw)?

Antwoord (€): _____

32. Bij de vorige opgave: hoeveel procent van de totale prijs (€31,46) bestaat uit heffing en btw samen (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. [2F] Een trui kost €5,-. Bij een actie krijg je 20% korting. Wat betaal je?

Antwoord (€): _____

2. [2F] Een webshop verkoopt 800 kledingstukken per dag. 15% daarvan wordt binnen een maand weer weggegooid. Hoeveel kledingstukken zijn dat?

Antwoord: _____

3. [2F] Een bestelling heeft 2 verschillende productcategorieën. Bereken de totale importheffing (€3,- per categorie).

Antwoord (€): _____

4. [2F] Een kledingstuk heeft €12,- productiekosten. De externe kosten (vervuiling, uitstoot) worden geschat op 25% daarvan. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (€): _____

5. [2F] Van 250 bestelde kledingstukken wordt 8% binnen een week geretourneerd. Hoeveel stuks zijn dat?

Antwoord: _____

6. [2F] Een bestelling kostte vóór 1 juli 2026 in totaal €8,47 (inclusief btw). Door de nieuwe importheffing is deze bestelling €3,63 duurder geworden. Wat is de nieuwe totaalprijs?

Antwoord (€): _____

7. [2F] Een pakketje van een halve kilo vliegt 8.000 km van China naar Nederland. Het vervoer van dit pakketje veroorzaakt ongeveer 0,0003 kg CO_2 per kilometer. Hoeveel kg CO_2 is dat in totaal?

Antwoord (kg): _____

8. [2F] Een kledingstuk kost €9,- exclusief btw. Wat is de prijs inclusief 21% btw?

Antwoord (€): _____

9. [2F] Van een groep van 40 leerlingen zegt 65% weleens iets te kopen bij Temu of Shein. Hoeveel leerlingen zijn dat?

Antwoord: _____

10. [2F] Een pakketje weegt 300 gram en bevat 3 kledingstukken van gelijk gewicht. Hoeveel gram weegt één kledingstuk?

Antwoord (gram): _____

Niveau 3F

1. [3F] Een broek kost €15,-. Eerst krijg je 30% korting, daarna nog eens 10% korting over het nieuwe (al verlaagde) bedrag. Wat betaal je?

Antwoord (€): _____

2. [3F] Kledingstuk A groeit in verkopen van 200 naar 260 stuks. Kledingstuk B groeit van 500 naar 600 stuks. Vul het groeipercentage in van het kledingstuk dat procentueel het hardst groeit.

Antwoord (%): _____

3. [3F] De opbrengst van een kledingstuk van €12,- wordt verdeeld in de verhouding 1 : 2 : 9 tussen arbeider, fabriek en platform. Hoeveel euro krijgt de arbeider?

Antwoord (€): _____

4. [3F] Een webshop verhoogt zijn prijzen twee jaar op rij met 8% (elke keer over de nieuwe prijs). Een trui kost nu €10,-. Wat kost de trui na 2 jaar?

Antwoord (€): _____

5. [3F] Een webshop verlaagt eerst de prijs met 20%, en verhoogt die nieuwe (lagere) prijs vervolgens weer met 20%. De prijs was €25,-. Wat is de prijs nu?

Antwoord (€): _____

6. [3F] Een kledingstuk van buiten de EU heeft een waarde van €8,-. Er komt €3,- importheffing bij, en daarna 21% btw over het totaal (waarde + heffing). Wat is de uiteindelijke prijs?

Antwoord (€): _____

7. [3F] Drie productiestappen dragen bij aan een kledingstuk in de verhouding 2 : 3 : 5 (grondstof : weven : naaien). De totale productiekosten zijn €40,-. Hoeveel euro gaat er naar het naaiwerk (het grootste aandeel)?

Antwoord (€): _____

8. [3F] De geschatte externe kosten van een kledingstuk beginnen bij €10,- en stijgen twee jaar op rij met 15% per jaar. Wat zijn de externe kosten na 2 jaar?

Antwoord (€): _____

Eindquiz

1. Wat betekent schaarste in de economie?

A. Er is in een land te weinig geld in omloop voor alle aankopen

B. Een product is zo duur dat bijna niemand het meer kan betalen

C. Een product is tijdelijk uitverkocht, maar komt snel weer terug

D. Er zijn niet genoeg middelen voor alle behoeften, dus je moet kiezen

2. Welk voorbeeld past het best bij 'de grenzen van de aarde'?

A. De atmosfeer kan maar een beperkte hoeveelheid CO2 opnemen

B. Een webshop kan maar een beperkt aantal pakketjes per dag versturen

C. Een pakketje uit China moet bij de EU-grens door de douane

D. Een kledingfabriek mag maar een beperkt aantal uren per dag draaien

3. Wat is het verschil tussen welvaart in enge zin en brede welvaart?

A. Er is geen verschil: brede welvaart is een ander woord voor inkomen

B. Brede welvaart telt ook gezondheid, natuur en later en elders mee

C. Brede welvaart telt alleen het inkomen van rijke landen mee

D. Welvaart in enge zin telt ook gezondheid en natuur mee

4. Een fabriek loost verfresten in een rivier, en vissers verderop vangen minder vis. Wat is dit?

A. Een positief extern effect

B. Een productiekost voor de fabriek

C. Een negatief extern effect

D. Een voorbeeld van specialisatie

5. Een T-shirt kost €4 om te maken. De schade aan milieu en gezondheid elders is €3. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

A. €4

B. €3

C. €1

D. €7

6. Waarom wordt er door negatieve externe effecten te veel van een product gemaakt en gekocht?

A. De prijs is lager dan de echte kosten voor de samenleving

B. Bedrijven maken expres meer dan er gevraagd wordt

C. De prijs is hoger dan de echte kosten voor de samenleving

D. Consumenten kopen expres meer dan ze nodig hebben

7. Welk voorbeeld is een positief extern effect?

A. Een fabriek verdient veel geld met goedkope kleding

B. Je buurman legt een mooie tuin aan waar jij ook van geniet

C. Je koopt een trui in de uitverkoop en draagt die daarna met veel plezier

D. Je betaalt btw over alles wat je in een winkel koopt

8. Een shopping-app laat een klokje aftellen: 'Aanbieding nog 10 minuten!'. Waarom?

A. Omdat de wet verplicht dat een actie een eindtijd heeft

B. Omdat het product na 10 minuten echt uitverkocht is

C. Om je te laten kopen voordat je goed hebt nagedacht

D. Om je te helpen de beste prijs op internet te vinden

9. Een T-shirt wordt katoen in India, stof in China en een shirt in Bangladesh. Hoe heet dit?

A. Brede welvaart en extern effect

B. Schaarste en opofferingskosten

C. Protectionisme en importheffing

D. Globalisering en specialisatie

10. Een pakketje uit China is €20 waard. Er komt €3 importheffing bij, en daarna 21% btw over waarde plus heffing. Wat betaal je in totaal?

A. €27,83

B. €27,20

C. €24,20

D. €23,00

11. Wat is protectionisme?

A. Een land laat alle producten zonder heffingen het land in komen

B. Een land beschermt eigen bedrijven, bijvoorbeeld met heffingen op import

C. Een land beschermt de natuur door minder fabrieken toe te staan

D. Een land beschermt consumenten met extra keurmerken en labels op alle kleding

12. Een naaister in Bangladesh verdient €0,20 per trui. Vissers verderop in de rivier vangen minder vis, omdat de fabriek verfresten loost. Welke uitspraak klopt?

A. Allebei zijn het negatieve externe effecten van de productie van de trui

B. Het lage loon is een verdelingsvraag; de minder gevangen vis is een negatief extern effect

C. Het lage loon is een negatief extern effect; de minder gevangen vis is een productiekost

D. Allebei zijn het productiekosten, omdat ze al in de prijs van de trui zitten

13. Een pakketje van buiten de EU bevat een T-shirt (€6,-) en een pet (€4,-): twee productcategorieën. Er komt €3,- heffing per categorie bij, en daarna 21% btw over (waarde + heffing). Wat betaal je in totaal?

A. €15,73

B. €18,10

C. €19,36

D. €16,00

14. Een webshop zegt: 'Sinds de EU-heffing verkopen we 20% minder. De heffing werkt dus.' Wat is de beste kritische reactie?

A. Dat klopt: een daling ná een maatregel bewijst dat de maatregel de oorzaak is

B. Een daling van 20% is te klein om iets over de heffing te kunnen zeggen

C. Webshops rekenen de heffing niet door, dus hun verkoop kan niet dalen

D. De daling kan ook andere oorzaken hebben; vergelijk met wat er zonder heffing gebeurd was

15. Een klasgenoot wil de vervuiling door textielafval verminderen met een vaste heffing van €3,- op elk pakketje, even hoog voor elk product. Wat is het belangrijkste economische bezwaar?

A. De heffing hangt niet af van de vervuiling, dus schone en vervuilende producten betalen evenveel

B. Een vaste heffing maakt dure producten procentueel veel duurder dan goedkope producten

C. Een heffing mag alleen door de WTO worden ingevoerd, niet door de EU of een land zelf

D. Kopers merken een heffing nooit, omdat de fabriek in China die altijd zelf betaalt

Antwoordmodel

Voor de docent: dit hoofdstuk bundelt alle antwoorden bij dit werkboek, zodat het ook als zelfstandige toets of voor zelfcontrole ingezet kan worden.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. D
2. A
3. B
4. C
5. D
6. A
7. B
8. C
9. D
10. A
11. B
12. B
13. C
14. D
15. A

Rekenopdrachten — uitwerkingen

Les 3.3

1. Antwoord: € 15 — Maatschappelijke kosten = productiekosten + externe kosten = 6 + 9 = €15,-.
2. Antwoord: € 12 — 18 - 6 = €12,- aan externe kosten.
3. Antwoord: € 12 — 50% van 8 = €4,-. Totaal: 8 + 4 = €12,-.
4. Antwoord: 150% — (25 - 10) / 10 × 100% = 150%.
5. Antwoord: € 21 — 75% van 12 = €9,-. Totaal: 12 + 9 = €21,-.
6. Antwoord: € 13 — A: 4 + 6 = €10,-. B: 10 + 3 = €13,-. Kledingstuk B heeft de hoogste maatschappelijke kosten: €13,-.
7. Antwoord: € 9 — 200% van 3 = €6,-. Totaal: 3 + 6 = €9,-.
8. Antwoord: 75% — Totaal: 5 + 15 = €20,-. Aandeel externe kosten: 15 / 20 × 100% = 75%.

31. Antwoord: € 30 — Maatschappelijke kosten = productiekosten × 1,20 (productiekosten + 20% daarvan). Productiekosten = 36 / 1,20 = €30,-. Controle: 30 + 6 = €36,-.

32. Antwoord: € 12 — Prijs zonder btw: 12,10 / 1,21 = €10,-. Productiekosten = 10 - 2 (winst) = €8,-. Maatschappelijke kosten = 8 + 4 = €12,-. Let op: de winkelprijs is niet hetzelfde als de productiekosten.

33. Antwoord: 40% — Nieuwe prijs: (10 + 4) × 1,21 = €16,94. Stijging: (16,94 - 12,10) / 12,10 × 100% = 40%. Dat is precies evenveel als de stijging zonder btw (4 / 10 = 40%), omdat de btw beide prijzen met hetzelfde percentage verhoogt.

Les 3.5

1. Antwoord: € 9 — 3 × €3,- = €9,-.

2. Antwoord: € 15,73 — (10 + 3) × 1,21 = €15,73.

3. Antwoord: € 5,46 — Heffing: 2 × 3 = €6,-. Btw: (20 + 6) × 0,21 = €5,46.

4. Antwoord: 33,33% — Nieuwe totaalprijs: (9 + 3) × 1,21 = €14,52. Stijging: (14,52 - 10,89) / 10,89 × 100% ~ 33,3%.

5. Antwoord: € 3,63 — Nieuw: (50 + 3) × 1,21 = €64,13. Oud: 50 × 1,21 = €60,50. Verschil: €64,13 - €60,50 = €3,63.

6. Antwoord: € 47,19 — Heffing: 3 × 3 = €9,-. Totaal: (30 + 9) × 1,21 = €47,19.

31. Antwoord: € 20 — Zonder btw: 31,46 / 1,21 = €26,-. Daar zit €6,- heffing in (2 × €3,-). Waarde bestelling: 26 - 6 = €20,-.

32. Antwoord: 36,4% — Btw: 26 × 0,21 = €5,46. Heffing + btw: 6 + 5,46 = €11,46. Aandeel: 11,46 / 31,46 × 100% ~ 36,4%. Ruim een derde van wat je betaalt, gaat dus naar heffing en btw.

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. Antwoord: € 4 — 5 × 0,80 = €4,-.

2. Antwoord: 120 — 800 × 0,15 = 120 kledingstukken.

3. Antwoord: € 6 — 2 × €3,- = €6,-.

4. Antwoord: € 3 — 25% van 12 = €3,-.

5. Antwoord: 20 — 250 × 0,08 = 20 stuks.

6. Antwoord: € 12,10 — 8,47 + 3,63 = €12,10.

7. Antwoord: 2,4 kg — 8.000 × 0,0003 = 2,4 kg CO_2. Ter vergelijking: per schip zou dat ongeveer 50 keer minder zijn, maar dan duurt de reis weken in plaats van dagen.

8. Antwoord: € 10,89 — 9 × 1,21 = €10,89.

9. Antwoord: 26 — 40 × 0,65 = 26 leerlingen.

10. Antwoord: 100 gram — 300 / 3 = 100 gram.

Niveau 3F

1. Antwoord: € 9,45 — 15 × 0,70 × 0,90 = €9,45.

2. Antwoord: 30% — A groeit (260-200)/200×100% = 30%. B groeit (600-500)/500×100% = 20%. A groeit dus het hardst, met 30%.

3. Antwoord: € 1 — Totaal 12 delen; arbeider krijgt 1/12 × 12 = €1,-.

4. Antwoord: € 11,66 — 10 × 1,08 × 1,08 = 10 × 1,1664 ~ €11,66. Dat is meer dan 10 + 2 × 0,80 = €11,60, omdat de tweede verhoging ook over de eerste verhoging gaat.

5. Antwoord: € 24 — 25 × 0,80 × 1,20 = €24,-, dus lager dan het origineel!

6. Antwoord: € 13,31 — 8 + 3 = €11,-. Daarover 21% btw: 11 × 1,21 = €13,31. Let op de volgorde: de btw wordt ook over de heffing berekend.

7. Antwoord: € 20 — Totaal 10 delen; naaiwerk krijgt 5/10 × 40 = €20,-.

8. Antwoord: € 13,23 — $10 \times 1{,}15^2 \sim €13{,}23$.

Oefenbank — modelantwoorden

Les 3.1

1. Leg uit wat schaarste betekent.

Schaarste betekent dat er niet genoeg middelen (zoals geld, tijd of grondstoffen) zijn om aan alle behoeften te voldoen, die in principe onbegrensd zijn. Daardoor moeten er keuzes gemaakt worden.

2. Wat wordt bedoeld met 'de grenzen van de aarde'?

Hiermee wordt bedoeld dat de aarde een beperkte hoeveelheid grondstoffen, schoon water en opnamecapaciteit voor vervuiling en CO2 heeft. Als productie en consumptie sneller groeien dan de aarde kan bijhouden, worden deze grenzen overschreden.

3. Noem twee kenmerken van ultrafast fashion.

Bijvoorbeeld: extreem lage prijzen, en dagelijks (of zeer frequent) nieuwe kledingstukken die worden toegevoegd aan het assortiment.

4. Wat betekent het dat behoeften onbegrensd zijn?

Mensen blijven altijd nieuwe wensen hebben; er komt geen natuurlijk einde aan wat mensen zouden willen hebben of doen.

5. Noem twee voorbeelden van eindige grondstoffen.

Bijvoorbeeld: olie en zeldzame metalen die gebruikt worden in elektronica.

6. Gebruik de bron. Noem twee andere kostenposten (naast het naailoon) die ook nog in de verkoopprijs van 4 euro moeten zitten.

Bijvoorbeeld: de stof/grondstoffen, transport naar Nederland, de fabriek zelf (machines, energie), de btw, en de reclame en winst van het platform.

7. Noem twee trucs waarmee een shopping-app je sneller laat kopen. Leg bij één truc uit hoe die werkt.

Bijvoorbeeld: een aftellend klokje (je krijgt het gevoel dat je nú moet beslissen), een rad van fortuin of muntjes sparen (kopen voelt als winnen), pushmeldingen die je terughalen naar de app, en een algoritme dat je steeds meer van hetzelfde laat zien.

8. Leg uit waarom 'gratis verzending' economisch gezien nooit echt gratis is.

Er bestaat geen gratis verzending: iemand betaalt altijd. Meestal zit de verzending verstopt in de prijs, of betaalt het platform het uit zijn reclamebudget. Een deel van de kosten komt bovendien bij anderen terecht, zoals vervuiling door vliegtransport, die omwonenden en toekomstige generaties raakt. (Het lage loon van de naaister is een ander probleem: dat gaat over eerlijke verdeling, zie les 3.3.)

9. Een webshop voegt dagelijks 5.000 nieuwe kledingstukken toe. Wat zegt dit over het tempo van fast fashion, vergeleken met een traditionele kledingwinkel?

Een traditionele winkel brengt meestal een paar keer per jaar nieuwe collecties uit. Een tempo van duizenden nieuwe items per dag laat zien dat fast fashion-platforms veel sneller produceren en verkopen, wat ook betekent dat er sneller grondstoffen worden gebruikt en sneller kleding wordt weggegooid.

10. Waarom kan een land (of de wereld) niet blijvend meer grondstoffen gebruiken dan de aarde kan vernieuwen?

Veel grondstoffen zijn eindig of hebben tijd nodig om aan te vullen. Als het gebruik structureel hoger ligt dan de aanvulling, raken voorraden op of ontstaat onherstelbare schade aan ecosystemen, waardoor toekomstige generaties minder overhouden.

11. Geef een voorbeeld van een keuze die je zelf maakt vanwege schaarste van geld, en een voorbeeld vanwege schaarste van tijd.

Bijvoorbeeld: schaarste van geld leidt ertoe dat je kiest tussen twee kledingstukken omdat je niet beide kunt betalen. Schaarste van tijd leidt ertoe dat je kiest tussen huiswerk maken en sporten, omdat een dag maar 24 uur heeft.

12. Leg uit waarom fast fashion-platforms extreem lage prijzen kunnen aanbieden.

Bijvoorbeeld: productie op grote schaal, lage lonen in productielanden, direct verzenden van de fabriek naar de klant (zonder winkel), en het niet meerekenen van de schade aan het milieu in de prijs.

13. Waarom is "gratis retourneren" ook niet echt gratis voor de samenleving?

Retourzendingen kosten transport, verpakking en soms wordt geretourneerde kleding zelfs vernietigd. Deze kosten worden gedragen door het milieu of verwerkt in de prijs van andere producten, ook al voelt het voor de klant gratis.

14. Leg uit waarom deze klant hier een lastige afweging beschrijft, gebruikmakend van het begrip schaarste.

De klant heeft zelf ook maar een beperkt (schaars) budget. Ook al vindt ze de arbeidsomstandigheden niet oké, duurdere, eerlijkere kleding past soms niet binnen haar eigen financiële mogelijkheden — schaarste dwingt haar tot een lastige keuze tussen twee dingen die ze allebei belangrijk vindt.

15. Beoordeel: is de lage prijs van een Temu-trui vooral het gevolg van efficiëntie, of van het niet meerekenen van kosten? Onderbouw je antwoord.

Beide spelen mee: grootschalige productie en efficiënte logistiek verlagen de kosten echt, maar een deel van de lage prijs ontstaat ook doordat externe kosten (zoals vervuiling en CO2-uitstoot) niet in de prijs zijn verwerkt. Ook lage lonen drukken de prijs; dat is geen extern effect, maar een vraag over eerlijke verdeling (les 3.3). Een sterk antwoord onderscheidt deze oorzaken expliciet van elkaar.

16. Leg uit hoe het begrip schaarste zowel op microniveau (jouw portemonnee) als op wereldniveau (de aarde) van toepassing is.

Op microniveau betekent schaarste dat jouw inkomen beperkt is, waardoor je moet kiezen wat je koopt. Op wereldniveau betekent schaarste dat de grondstoffen en opnamecapaciteit van de aarde beperkt zijn, waardoor de mensheid als geheel moet kiezen hoeveel en hoe er geproduceerd en geconsumeerd wordt. Het onderliggende principe (beperkte middelen, onbegrensde behoeften) is in beide gevallen hetzelfde.

17. Sommige economen zeggen dat "eindeloze economische groei" op een eindige planeet een probleem is. Andere economen denken dat groei kan samengaan met minder vervuiling ("groene groei"). Leg beide standpunten uit en geef aan welk standpunt jou het meest overtuigt.

Standpunt 1: groei betekent vaak meer productie en consumptie, dus meer grondstoffen en vervuiling; op een eindige planeet stuit dat op een grens. Standpunt 2: groei kan ook bestaan uit betere of andere producten en diensten (bijvoorbeeld reparatie, tweedehands, schone energie), waardoor de economie groeit terwijl het grondstoffengebruik en de uitstoot dalen ("ontkoppeling"). Een sterk antwoord legt beide uit en onderbouwt de eigen keuze met een argument of voorbeeld.

Les 3.2

1. Leg het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart.

Welvaart in enge zin gaat over hoeveel geld je hebt en wat je daarmee kunt kopen. Brede welvaart kijkt breder: ook gezondheid, milieu, veiligheid, vrije tijd en welzijn tellen mee.

2. Noem de drie invalshoeken die het CBS gebruikt om brede welvaart te meten.

Hier en nu, later, en elders.

3. Geef een voorbeeld van iets dat bij brede welvaart hoort, maar niet in geld is uit te drukken.

Bijvoorbeeld: gezondheid, een schoon milieu, vrije tijd, of veiligheid.

4. Wat zijn de drie invalshoeken "hier, later, elders" bedoeld te laten zien?

Ze laten zien dat welvaart drie kanten heeft: voor onszelf nu (hier), voor toekomstige generaties (later), en voor

mensen in andere landen (elders).

5. Noem een voorbeeld van brede welvaart die met de invalshoek "later" te maken heeft.

Bijvoorbeeld: het achterlaten van een leefbare planeet met voldoende grondstoffen voor toekomstige generaties.

6. Een trui van €4,- verhoogt jouw welvaart in enge zin. Leg uit hoe dit tegelijk ten koste kan gaan van brede welvaart 'elders'.

De lage prijs kan betekenen dat de fabrieksarbeider die de trui maakte weinig loon kreeg of onder slechte omstandigheden werkte. Dat gaat ten koste van de brede welvaart van mensen elders in de wereld, ook al stijgt jouw eigen welvaart in enge zin.

7. Leg uit hoe overmatig kopen ten koste kan gaan van brede welvaart 'later'.

Het produceren van steeds meer kleding kost grondstoffen en veroorzaakt vervuiling en CO2-uitstoot. Deze gevolgen blijven bestaan, ook nadat jij de kleding allang niet meer draagt, en kunnen de brede welvaart van toekomstige generaties verlagen.

8. Waarom is het lastig om brede welvaart in één getal samen te vatten?

Brede welvaart bestaat uit heel verschillende onderdelen (geld, gezondheid, milieu, geluk) die lastig met elkaar te vergelijken zijn. Bovendien kunnen mensen het oneens zijn over hoe zwaar elk onderdeel moet meewegen, waardoor er geen simpel, objectief totaalcijfer bestaat.

9. Bedenk zelf een voorbeeld waarbij welvaart in enge zin stijgt, maar brede welvaart daalt.

Bijvoorbeeld: je koopt veel goedkope kleding die je amper draagt. Je welvaart in enge zin stijgt (je hebt meer spullen voor hetzelfde geld), maar de brede welvaart daalt door verspilling, vervuiling en mogelijk uitbuiting bij de productie.

10. Leg uit waarom een land met een hoog bbp per hoofd toch een lage brede welvaart kan hebben.

Het bbp meet alleen de geldwaarde van productie, niet zaken als milieuvervuiling, ongelijkheid of gezondheid. Een land kan dus economisch rijk zijn (hoog bbp), maar toch slecht scoren op brede welvaart als die andere factoren negatief zijn.

11. Waarom kan het kopen van een goedkoop product de brede welvaart "elders" negatief beïnvloeden, ook al voelt de koper daar niets van?

De lage prijs kan het gevolg zijn van slechte arbeidsomstandigheden of milieuschade bij de productie in een ander land. De koper ervaart dit niet direct, maar de brede welvaart van mensen in het productieland kan er wel door dalen.

12. Beoordeel: kan een land een hoge welvaart in enge zin hebben, maar een lage brede welvaart? Onderbouw met een voorbeeld.

Ja, dat kan. Een land met een hoog gemiddeld inkomen kan tegelijk kampen met veel vervuiling, lange werkweken of grote ongelijkheid, waardoor de brede welvaart lager uitvalt dan het inkomen alleen zou doen vermoeden. Een sterk antwoord noemt een concreet voorbeeld, zoals een land met hoge productie maar ernstige milieuschade.

13. Leg uit waarom verschillende mensen het oneens kunnen zijn over hoe zwaar 'elders' moet meewegen in brede welvaart.

Mensen kunnen verschillend denken over hoeveel verantwoordelijkheid je hebt voor mensen buiten je eigen land, en hoe je die verantwoordelijkheid afweegt tegen je eigen belangen (zoals een lage prijs). Er is geen objectieve maatstaf voor hoe zwaar dit moet wegen, waardoor meningen hierover uiteen kunnen lopen.

14. Verklaar hoe de dalende prijs van kleding de afgelopen decennia zowel welvaart in enge zin kan hebben verhoogd, als brede welvaart kan hebben verlaagd.

Lagere prijzen betekenen dat consumenten met hetzelfde inkomen meer kunnen kopen, wat de welvaart in enge zin verhoogt. Tegelijk kan dit gepaard zijn gegaan met meer productie, meer vervuiling, meer textielafval en druk op lonen en arbeidsomstandigheden elders, wat de brede welvaart (hier en nu, later, elders) juist kan hebben verlaagd.

Les 3.3

1. Leg uit wat een extern effect is.

Een extern effect is een gevolg van productie of consumptie dat invloed heeft op mensen die niet zelf bij de aankoop betrokken zijn, en dat niet in de prijs is verrekend.

2. Noem twee voorbeelden van negatieve externe effecten bij fast fashion.

Bijvoorbeeld: watervervuiling door verfstoffen, CO2-uitstoot door productie en transport, en textielafval dat gestort of verbrand wordt.

3. Wat is het verschil tussen productiekosten en maatschappelijke kosten?

Productiekosten zijn de kosten die het bedrijf zelf betaalt (stof, loon, fabriek, transport). Maatschappelijke kosten zijn de productiekosten plus de externe kosten die bij anderen terechtkomen, zoals vervuiling.

4. Wat is het "de vervuiler betaalt"-principe in één zin?

De kosten van vervuiling worden alsnog bij de veroorzaker gelegd, bijvoorbeeld via een heffing.

5. Noem een voorbeeld van een positief extern effect.

Bijvoorbeeld: een vaccinatie die ook de mensen om jou heen beschermt, of een mooi onderhouden voortuin waar de hele straat van geniet zonder ervoor te betalen.

6. Een T-shirt heeft €5,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €7,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

Maatschappelijke kosten = productiekosten + externe kosten = €5,- + €7,- = €12,-.

7. Leg uit waarom marktfalen ontstaat bij negatieve externe effecten.

Bedrijven rekenen in hun prijs alleen met hun eigen kosten, niet met de externe kosten. Omdat kopers die externe kosten niet terugzien in de prijs, wordt er meer geproduceerd en gekocht dan wenselijk zou zijn als alle kosten wél in de prijs zaten.

8. Leg uit wat het 'de vervuiler betaalt'-principe inhoudt.

Dit principe houdt in dat de overheid de externe kosten alsnog toerekent aan de producent of consument, bijvoorbeeld via een heffing of belasting, zodat de prijs beter overeenkomt met de werkelijke maatschappelijke kosten.

9. Waarom zou een fabriek zelf geen reden hebben om vrijwillig minder te vervuilen, als de kosten daarvan bij de omgeving liggen?

Als de fabriek zelf niet de kosten van de vervuiling draagt (bijvoorbeeld watervervuiling die de omgeving treft), heeft zij financieel weinig prikkel om dit te veranderen: minder vervuilen kost geld, terwijl de voordelen (schoon water) vooral bij anderen terechtkomen.

10. Een spijkerbroek heeft €15,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €10,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

Maatschappelijke kosten = productiekosten + externe kosten = €15,- + €10,- = €25,-.

11. Leg uit waarom consumenten vaak niet doorhebben dat ze eigenlijk niet de volledige prijs van een product betalen.

Externe kosten zoals vervuiling of CO2-uitstoot zijn niet zichtbaar op het prijskaartje. De consument ziet alleen de prijs, niet de kosten die elders door anderen worden gedragen.

12. Beoordeel: is een heffing de beste manier om externe effecten te corrigeren, of zijn er betere manieren? Onderbouw met minstens één argument voor en één tegen.

Voor: een heffing verhoogt de prijs richting de werkelijke maatschappelijke kosten en is relatief eenvoudig uit te voeren. Tegen: een heffing raakt vooral kopers met een kleiner budget het hardst, en lost het onderliggende gedrag (bijvoorbeeld vervuilende productiemethoden) niet altijd op. Andere opties zijn bijvoorbeeld strengere regelgeving of subsidies voor schonere productie.

13. Leg uit waarom het lastig is om de exacte hoogte van externe kosten te bepalen.

Externe kosten zoals vervuiling of gezondheidsschade zijn vaak niet direct in geld uit te drukken, spelen zich soms pas op lange termijn af, en zijn moeilijk toe te wijzen aan één specifiek product. Daardoor blijven schattingen van externe kosten altijd met onzekerheid omgeven.

14. Een klasgenoot zegt: "Lage lonen in kledingfabrieken zijn een negatief extern effect." Beoordeel deze uitspraak.

Strikt genomen klopt dit niet: een extern effect raakt mensen die níet bij de ruil betrokken zijn, en de naaister is zelf partij (zij werkt, de fabriek betaalt loon). Lage lonen gaan vooral over de verdeling van de opbrengst en over ongelijke macht. Wel kunnen slechte arbeidsomstandigheden ook externe effecten hebben, bijvoorbeeld als vervuiling in de fabriek ook de buurt treft. Een sterk antwoord maakt dit onderscheid.

Les 3.4

1. Leg uit wat globalisering betekent.

Globalisering is het proces waarbij landen, bedrijven en mensen wereldwijd steeds nauwer met elkaar verbonden raken, onder andere door handel, transport en technologie.

2. Wat is specialisatie?

Specialisatie betekent dat landen of bedrijven zich richten op het onderdeel van de productie waar zij relatief goed of goedkoop in zijn.

3. Noem twee voordelen en twee nadelen van globalisering.

Voordelen: bijvoorbeeld lagere prijzen voor consumenten en meer banen in producerende landen. Nadelen: bijvoorbeeld afhankelijkheid van andere landen en verlies van banen in landen waar productie wegtrekt.

4. Wat is een voorbeeld van globalisering in het dagelijks leven?

Bijvoorbeeld: een telefoon die is ontworpen in één land, met onderdelen uit meerdere andere landen, en in weer een ander land in elkaar gezet.

5. Waarom specialiseren landen zich in bepaalde productiestappen?

Omdat ze daarin relatief goed of goedkoop zijn, bijvoorbeeld door lage loonkosten, specifieke kennis of geschikte grondstoffen.

6. In welke sector werkt een katoenboer, en in welke sector werkt iemand in een kledingfabriek?

De katoenboer werkt in de primaire sector (grondstoffen uit de natuur). Iemand in een kledingfabriek werkt in de secundaire sector (grondstoffen verwerken tot producten).

7. Wat is het verschil tussen de tertiaire en de quartaire sector? Geef van allebei een voorbeeld.

De tertiaire sector levert commerciële diensten waarvoor de klant betaalt, zoals een webshop of een transportbedrijf. De quartaire sector levert niet-commerciële diensten die vooral met belastinggeld worden betaald, zoals onderwijs, zorg of de douane.

8. Leg uit waarom een kledingstuk vaak door meerdere landen reist voordat het bij jou aankomt.

Verschillende productiestappen (grondstof telen, garen spinnen, stof weven, kleding naaien) vinden vaak plaats in verschillende landen, omdat elk land zich hierin heeft gespecialiseerd, bijvoorbeeld vanwege lage loonkosten of specifieke kennis en machines.

9. Waarom kan het voor een bedrijf goedkoper zijn om in meerdere landen te laten produceren, in plaats van alles in één land?

Verschillende landen hebben verschillende voordelen: het ene land heeft lage loonkosten, het andere land heeft gespecialiseerde fabrieken of grondstoffen. Door in elk land het onderdeel te laten maken waar dat land relatief goedkoop in is, kunnen de totale kosten lager uitvallen dan wanneer alles op één plek gemaakt zou worden.

10. Wat is arbeidsdeling, en hoe hangt dit samen met specialisatie?

Arbeidsdeling is het verdelen van productiestappen over verschillende landen of bedrijven. Dit hangt nauw

samen met specialisatie: doordat elk land zich op een deel van het proces specialiseert, ontstaat er een verdeling van arbeid over de hele productieketen.

11. Geef een voorbeeld van een nadeel van globalisering voor werknemers in Nederland.

Bijvoorbeeld: als kledingproductie naar landen met lagere loonkosten verplaatst, kunnen Nederlandse fabrieksbanen in deze sector verdwijnen, omdat lokaal produceren relatief duurder is.

12. Leg uit hoe specialisatie de totale wereldwijde productie kan verhogen.

Als elk land het onderdeel maakt waar het relatief het beste in is, wordt er wereldwijd efficiënter geproduceerd dan wanneer elk land alles zelf zou proberen te maken. Dit kan de totale productie en welvaart verhogen.

13. Wat is een risico van te sterke afhankelijkheid van één ander land voor een cruciaal onderdeel?

Als er in dat land iets misgaat (bijvoorbeeld een conflict of ramp), kan de hele productieketen verstoord raken, omdat er geen snel alternatief beschikbaar is.

14. In Nederland werken de meeste mensen in de dienstensector, terwijl de katoen en de fabrieken van onze kleding vaak in andere landen zitten. Leg uit hoe dat met wereldwijde arbeidsdeling te maken heeft.

Landen specialiseren zich. Lagelonenlanden doen veel primaire en secundaire stappen (telen, naaien), omdat arbeid daar goedkoop is. Nederland specialiseert zich vooral in diensten zoals handel, transport en verkoop. Daardoor werken hier de meeste mensen in de dienstensector.

15. Beoordeel: is globalisering vooral gunstig voor consumenten, of vooral voor bedrijven? Onderbouw je standpunt.

Consumenten profiteren van lagere prijzen en meer keuze. Bedrijven profiteren van lagere productiekosten en toegang tot nieuwe markten. Een sterk antwoord erkent dat beide groepen voordeel hebben, maar beargumenteert ook dat de voordelen niet gelijk verdeeld zijn, en dat sommige groepen (zoals werknemers in krimpende sectoren) juist nadeel kunnen ondervinden.

16. Leg het begrip comparatief voordeel uit met een zelfbedacht voorbeeld.

Comparatief voordeel betekent dat een land zich specialiseert in wat het relatief het goedkoopst kan maken, ook al kan een ander land dit misschien in absolute zin beter. Voorbeeld: land A kan zowel stof weven als kleding naaien efficiënter dan land B, maar is relatief nóg efficiënter in weven. Door zich op weven te specialiseren en het naaien aan land B over te laten, kan de totale productie wereldwijd hoger uitvallen dan wanneer beide landen alles zelf zouden doen.

17. Verklaar waarom afhankelijkheid van andere landen zowel een voordeel als een risico kan zijn.

Voordeel: doordat landen zich specialiseren en van elkaar afhankelijk zijn, kunnen producten efficiënter en goedkoper gemaakt worden. Risico: als er iets misgaat in een land waar een cruciale productiestap plaatsvindt (bijvoorbeeld door een conflict, ramp of nieuwe handelsbeperking), kan dit de hele keten verstoren, omdat er geen alternatief dichtbij beschikbaar is.

Les 3.5

1. Wat verandert er sinds 1 juli 2026 voor pakketjes van buiten de EU onder €150,-?

Er geldt sindsdien een vaste invoerheffing van €3,- per productcategorie, bovenop de btw die al gold. Voorheen waren deze pakketjes volledig vrijgesteld van invoerrechten.

2. Wat doet de WTO?

De WTO (Wereldhandelsorganisatie) bewaakt wereldwijde afspraken over handel en invoerrechten tussen 166 leden, en helpt handelsconflicten tussen landen op te lossen.

3. Wat is het verschil tussen vrijhandel en protectionisme?

Vrijhandel legt zo min mogelijk beperkingen op aan internationale handel. Protectionisme beschermt juist de eigen markt met heffingen of regels, om de eigen industrie te beschermen tegen buitenlandse concurrentie.

4. Hoeveel bedraagt de vaste invoerheffing per productcategorie sinds 1 juli 2026?

€3,- per productcategorie, bovenop de btw.

5. Hoeveel leden telt de WTO ongeveer?

166 leden (bijna alle landen van de wereld).

6. Leg uit waarom de EU deze importheffing heeft ingevoerd.

Europese winkels moeten aan strenge veiligheids- en belastingregels voldoen; platforms van buiten de EU konden dat via de oude vrijstelling omzeilen. Daarnaast kon de douane het enorme aantal kleine pakketjes niet meer goed controleren op veiligheid en fraude.

7. Een bestelling heeft 2 productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

Heffing = aantal categorieën × €3,- = 2 × €3,- = €6,-.

8. Leg uit hoe de nieuwe importheffing een voorbeeld is van het corrigeren van oneerlijke concurrentie.

Europese bedrijven betalen al belasting en moeten aan veiligheidseisen voldoen, wat hun producten duurder maakt. Platforms van buiten de EU konden hier eerder onderuit door de vrijstelling, waardoor zij oneerlijk voordeel hadden. De heffing verkleint dit prijsverschil.

9. Waarom moet de EU zich bij het instellen van importheffingen houden aan WTO-afspraken?

De EU is, net als andere landen en handelsblokken, lid van de WTO en heeft zich gecommitteerd aan gezamenlijke wereldwijde handelsregels. Dit voorkomt dat landen elkaar zonder overleg met steeds hogere heffingen beconcurreren.

10. Een bestelling heeft 4 productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

Heffing = 4 × €3,- = €12,-.

11. Leg uit waarom de douane moeite had om de oude vrijstelling voor kleine pakketjes goed te controleren.

Het enorme aantal kleine pakketjes dat dagelijks Europa binnenkwam, maakte het voor de douane vrijwel onmogelijk om elk pakketje afzonderlijk te controleren op veiligheid, echtheid en juiste waarde-opgave.

12. Beoordeel: is de nieuwe importheffing vooral bedoeld om de overheid inkomsten te geven, of om oneerlijke concurrentie tegen te gaan? Onderbouw je antwoord.

De heffing levert de overheid weliswaar inkomsten op, maar de officiële reden is het corrigeren van oneerlijke concurrentie en het verbeteren van douanecontrole op veiligheid en fraude. Een sterk antwoord onderbouwt dit met het argument dat een vast, relatief laag bedrag (€3,-) beter past bij een correctie van oneerlijke concurrentie dan bij een puur op inkomsten gerichte belasting.

13. Leg uit wat het risico is als landen zonder gezamenlijke afspraken (zoals bij de WTO) elkaar met steeds hogere heffingen beconcurreren.

Zonder gezamenlijke afspraken kan een "handelsoorlog" ontstaan: land A verhoogt een heffing, land B reageert met een tegenheffing, enzovoort. Dit maakt internationale handel duurder en onvoorspelbaarder voor bedrijven en consumenten, en kan de wereldwijde economische groei schaden.

14. Een klasgenoot zegt: "De importheffing van €3,- is een milieuheffing volgens het principe de vervuiler betaalt." Beoordeel deze uitspraak met wat je in les 3.3 en 3.5 hebt geleerd.

Dat klopt niet helemaal. Een "de vervuiler betaalt"-heffing is zo hoog als de schade die een product veroorzaakt; deze heffing is een vast bedrag per productsoort, even hoog voor een schoon als voor een vervuilend product. Het doel is vooral eerlijkere concurrentie met Europese winkels en betere douanecontrole. Wel kan de heffing als bijeffect de verkoop van wegwerpproducten afremmen, en daarmee ook een deel van de vervuiling.